

MILLIY VA ZAMONAVIY MUSIQA SAN`ATINING TURFA VA RANG-BARANG USLUBI

Zuxra Yuldasheva¹

Annotatsiya. Yosh avlodni ma`naviy shakllantirishda musiqa san`atining o`rni beqiyosdir. Klassik kuy va qo`shiqqlar tinglagan har bir kishi go`zallik dunyosiga kirib qoladi, ma`naviy etuk va barkamol, insonlarga sof nazar bilan qaraydi. Demakki, atrofdagi voqea-hodisalarni ezgulik sari nigoh tashlab, mamlakatning ravnaqiga katta ulushini qo`shadi.

**Kalit so`zlar.** Musiqa, san`at, kelajak avlod, me`ros, janr, ijrochilik san`ati

O`zbekistonda professional musiqa san`ati rivoji jarayonida kompozitorlik ijodiyoti alohida ahamiyat kasb etadi. Tabiiyki, kompozitorlik ijodiyoti ko`p ovozli musiqiy janrlarga murojaat etishi, jahon musiqa madaniyatini chuqur o`rganish asnosida o`z milliy taraqqiy yo`lini belgilashi taqozo etdi. Milliy kompozitorlik maktablarning shakllanishi va rivojlanishi shu tarixiy bosqichlar asosida amalga oshdi. Bevosita mazkur maktablarni o`ziga xosligi, milliy qiyofasini belgilashda shu maktablarni tarkibiga kirgan ijodkorlarning samarali ijodiy yutuqlari belgilab berdi.

Har bir kompozitor iste`dodining yorqin qirralari u yaratgan musiqiy asarlarida gavdalanib, milliy va umuminsoniy g`oya va mavzularni, o`ziga xos ijodiy talqini va badiiy ko`rinishida tinglovchilarga namoyon qiladi. Bu borada har bir muallifni ma`lum janrga va ijodiy uslubiga ijodida bo`lgan yondashuvi va moyilligi bevosita ijodkorning ongi, milliy tafakkuri, madaniyati, olgan bilimi va badiiy didining shakllanishi kabi mezonlarga borib taqaladi.

San`at va ma`daniyat xar bir millatni dunyoga tanituvchi muhim omil ekanligini muhtaram Prezidentimiz SH.M.Mirziyoev doimo e`tirof etib kelgan. Bu borada hukumatimiz tomonidan yosh avlodni har tamonlama ilg`or va etuk qilib tarbiyalash borasida ko`plab samarali ishlar olib borilmoqda. Xususan, kelajak avlodga musiqa sir-asrorlarini o`rgatishi borasida ustozlar ko`magi ostida bilimlarini oshirishi, o`zining ijrochilik mahoratini namayon etishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratib berilmoqda. [1. 2017-йил 31- майдаги ПҚ-3022-сон]

YOsh avlodni ma`naviy shakllantirishda musiqa san`atining o`rni beqiyosdir. Klassik kuy va qo`shiqqlar tinglagan har bir kishi go`zallik dunyosiga kirib qoladi, ma`naviy etuk va barkamol, insonlarga sof nazar bilan qaraydi. Demakki, atrofdagi voqea-hodisalarni ezgulik sari nigoh tashlab, mamlakatning ravnaqiga katta ulushini qo`shadi.

Ajdodlarimizdan bizga boy va o`lkan me`ros qolganki, uni targ`ib qilish, musiqa san`ati an`analarini davom ettirish, jahon andozalariga javob bergan holda yosh avlodni tarbiyalash va etuk mutaxasis kadrlar qilib etishtirish bugungi kun davr talabidir.

Muxtaram Prezidentimiz SH.M.Mirziyoev tomonidan bugunda O`zbekiston yoshlari kompozitor va ijodkorlari ijrochilari va san`at namayondalari uchun mahoratlarini kursatish uchun keng yul ochib berilmoqda. Xalqaro maydonda o`tkazib kelinayotgan anjuman tanlovlar, festival` va turli olimpiadalar, chet eldan dunyoning tanikli san`at arboblarning mamlakatimizga tashrifi, O`zbekiston davlat

¹ O`zbekiston davlat san`at va madaniyat instituti Nukus filiali o`qituvchisi

konservatoriyasi, respublika bo`ylab musiqa maskanlarida o`tkazilib kelinayotgan kontsertlar, mahorat kechalari, milliy kompozitorlik maktabi nufuzini mustahkamlashda va yurtimizda professional ijrochilik san`ati, ilmi rivojiga o`z ulushini qo`shmoqdalar. [2.]

Iste`dodli yoshlarimiz O`zbekiston mavqeini yuqoriga ko`tarib g`oliblik supasiga ko`tarilmoqda. YUksak mukofotlarni qo`lga kiritib O`zbekiston va Qoraqolpokiston musiqasini jahon sahnalarida targ`ib qilgan ijodkorlarimiz borligi albatta quvonarli hol.

Darhaqiqat, milliy va zamonaviy musiqa san`atining turfa va rang-barang uslub va ko`rinishlariga ega bo`lgan andozalari asosida durdona namunalarni o`rganib targ`ib qilish, xar bir mamlakatning madaniy nufuzi va darajasini belgilashda bosh omil bo`lib qoladi.

YOsh avlodning musikiy iste`dodini va madaniyatini yuksaltirish maqsadida, mamlakatimizning xar bir shahar-tumanida musiqa va san`at maktablarining faoliyat ko`rsatishi nazarda tutilgan.

Qoraqalpoq musiqa madaniyatida, O`rta Osiyoning boshqa xalqlari singari, o`zining murakkab ichki tuzilishiga ega bo`lgan asosiy qatlamlari: an`anaviy musiqa va Evropa kompozitorlik ijodiyoti asosida rivojlangan professional (yozma) turdagi zamonaviy musiqa san`ati misolida gavdalanadi. Xususan, Qoraqalpog`iston musiqa hayotida fol`klor va an`anaviy musiqa san`ati janrlari (bahsi, jyrau, qissaxonlik) va yangi ijro janrlari (simfonik musiqa, balet, opera) rivojlanib bormoqda. Zero, an`anaviy musiqa madaniyatining boshqa turlari va janrlari bilan birga, jyrau va baksalar ijodi Qoraqalpoq xalqining asl milliy madaniy qadriyatlarining ifodasi sifatida o`zining madaniy ahamiyatiga ega.

Tarixga nazar tashlasak, eramizning birinchi asriga tegishli ajoyib madaniy meros sifatida «Ayirtam»dan topilgan «Ud» asbobi, 1946 yili arxeologik ekspeditsiya natijasida «Topiraq qal`adan» toshga o`yib chizilgan rasmda «Arfa» chalib turgan musiqachini ham 1947 yili yana shu tuproqlardan ikki torli dutor turidagi cholg`u asbobini ushlab turgan inson fragmentini topilishi buning yaqqol dalilidir. Mana shu musiqa asboblarining rasmi chizilgan yodgorlikning, shuningdek og`zaki va yozma bitiklardan qoraqalpoq xalqining ota-bobolarimizning makonidan topilishi ham keng tarmoqli qoraqalpoq xalqining boshqa tug`ishgan millatlar xalqlardagi singari, musiqa madaniyatiga ega bo`lganligidan darakdir. [3.B.218]

Qoraqalpoq musiqa madaniyati milliy og`zaki ijodda gavdalanadi. Milliy musiqiy madaniyat musiqani tashuvchi va saqlab qoluvchi ijodkorlar – qo`shiqchi, baxshi qo`shiqchi dutor cholg`usi jo`rligida qo`shiq va dostonlarni ijro etuvchi)lar, hikoyachi jyrau, qahramonlik hikoyalarni bayon qiluvchi qissaxonlar tomonidan namoyish qilinadi. Ular orasida G`aribniyaz, Eshbay, Aqimbet, Musa, Sueu, SHernazar, Arzy, Juman, Esjan, Japaq Orinbay.

1919 yili «Turtko`l»da ilk bora musiqiy dramatik jamoa bo`limi ochildi. Bu jamoa barcha to`garaklarga boshchilik etib, shaharlar bilan qishloqlarda kontsertlar tashkil qilindi. Bu jamoa o`zining kasbiy faoliyatini kuchaytirish uchun markaziy shaharlardan tajribali kadrlarni jalb qildi.

Dastlabki davrda musiqali spektakllarga ijodkorlar xalq musiqasini qayta ishlagan bo`lsalar, so`ngra professional musiqa namunalarni yaratishga ham bel bog`ladilar. Qoraqalpog`istonning birinchi aktyori, dramaturgi, rejissyori, musiqachi va melodisti A.Utepov bilan atoqli baxshi-melodist J.SHamuratov va yana bir qator kompozitorlarning ijodiy natijasi sifatida «Tenin tapqan qiz», «Guman», «Bag`dagul», «Qorliqtan azat» va boshqa p`esalar sahna yuzini ko`rdi. [4.B.190]

1925 yili Turkulda «Tan nur» truppassi shakl topdi. 1925-yili yanvar` oyidan boshlab «Qoraqalpoq truppassi» deb nomlanib, hozirgi Qoraqalpoq musiqali akademik teatrining negizini tashkil etdi. Bu jamoaning repertuari bir aktli spektakl`, intermediya va yana boshqa janrlardan iborat edi. Ularda xalq va mumtoz kuy-qo`shiqlari – «Bozatau», «SHimbay», «Galgalay», «Nedag`» qo`shiqlari va «Nar iydirgen», «Nama basi», «Qara jorg`a», «Paxay», «Ariuxan» kuylari joy oldi. Bu spektakllarda xor, ansambl`, deklamatsiya va hazil so`zli she`riy nomerlar aytiladigan bo`ldi. Teatr o`zining dastlabki o`n yilligi davomida Q.Avezovning «Tilek jolinda», A.Utepovning «Jezdejan», «Zindan», «Ashiq zari»,

«SHaleke bay», «Guman», «Tenin tapqan qiz», S.Majitovning «Ernazar ala ko`z» kabi musiqali p`esalar va intermediyalarni sahnalashtirdi.

1925-1926 yillari musiqachi tadqiqotchisi, fol`klorist V.Uspenskiy Turkmaniston territoriyasiga yo`l olgan ekspeditsiyasida bir qancha kuylarni yig`ib, to`plam qilib chiqaradi. Bu kitobda Porsi (Kalinin) Xojeli, Qung`irot tumanlaridan yozib olingan kuylari orasida Qoraqalpoq kuylari ham bor. Hozirda Qoraqalpoq xalqi orasida ushbu kuylar, jumladan: «Ayjamal», «Jig`ali eki», «Auezim», «Durgalar», «Saltiq», «Xoja bag`man», «Muxalles», «Kor qiz», «Nariydirgen», «YAr anda qaldi» va boshqa kuylar ommalashib katta davralarda ijro etilib kelinadi.

1930-yili davlat siyosati ta`sirida o`quvchilar orasida «Komsomol», «Jana diyxan», «Pioner», «Jengejan», «Qazi iyshan» singari yangi mazmundagi kuy-ko`shiqlar paydo bo`ldi. SHu yillarda Qaraqalpoq milliy teatrining dastlabki musiqali drama va komediyalari uchun musiqa to`plash va yaratish ishlarida birqator ijodkorlar mehnat qildilar: kompozitorlar – J.SHamuratov B.Tumanyan, G.Komponees, V.SHafrannikov, A.Xalimovlar hamda dramaturglar – A.Utegenov, S.Majitov, A.Begimov, N.Dauqaraev, A.Auezva, M.Daribaev, J.Aymurzaev, T.Seytjanovlar. Ular yangi ochilgan teatrning repertuarini xalq obrazlari, mavzulari, kuylari bilan boyitish ishlariga salmoqli hissa qo`shgan. [5.B.52-54]

Yillar davomida samarali mehnat qilgan J.SHamuratov B.Tumanyan, G.Komponees, V.SHafrannikov va A.Xalimovlar natijada 20 dan ortiq musiqali drama va komediyalarga musiqa yaratdilar. Jumladan, «Bag`dagul», «Koklen bair», «Xorliqtan azat», «Aygul Abat», «Aral qizi», «Berdaq», «Leytinant Elmuratov», «Amu boyinda», «So`ymegenge so`ykenbe» tomoshabinlar e`tiboriga havola etildi.

SHu bilan birga, kompozitor Japaq SHamuratov (1893-yili tavallud topgan) 200 dan ziyod musiqiy asarlar muallifidir. Uning ijodida alohida e`tibor qo`shiq va oyoq-o`yin raqslari, dutor cholg`usi uchun kuy-namalari egallaydi. J.SHamuratovni kompozitorlik uslubi qoraqalpoq xalq dostonlari, baxshi jyrau va xalq urf-odat kuy-ko`shiqlari hamda hofiz baxshilarning ijro yo`lliga hamohangligi bois, u yaratgan qo`shiq va raqslar – «G`arib ashiiq», «Sayatxan xamra», «Ashiiq Najep Dauletyarbek» kabi lirik dostonlarida va to`y marosimlarida ijro etilib kelmoqda.

Xususan, to`planning 18 ta kuyi musiqa asboblari – bayan va akkordion uchun qayta ishlanib, «Narodnaya muzyka karakalpakii» nomi bilan Moskvada nashr yuzini ko`rdi. Aynan V.SHafrannikov Qoraqalpog`iston ijodkorlari tomonidan jahon musiqa janrlari va shakllarini o`zlashtirish uchun mutaxassislarni jalb qilgan va hozirgi zamon kompozitorlarlik maktabini poydevoriga asos solgan shaxslardan biri hisoblanadi. [6.B.171]

Kompozitor qoraqalpoq xalq kuylar asosida – fortepiano, skripka, damli cholg`ular, ansambl` va orkestr jamoalari uchun p`esalar, marshlar, raqslar va kuylar yaratdi. Uning urush mavzusiga yozilgan «Fashizmga o`lim», «Budeniy jaug`a atlandi» va boshqa qo`shiqlarni va musiqali dramalari tarixiy va madaniy esdaliklar sifatida saqlanib qoldi. [1.B.31]

IQTIBOSLAR

1. Mirziyoev SH. “Маданият ва санъат соҳасида янада ривожлантириш ва такомиллаштириш чора-тадбирлари хусусида”ги 2017-йил 31- майдаги ПҚ-3022-сон.
2. Mirziyoev SH. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Mazkur kitobdan O`zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning 2016 yil 1-noyabrdan 24-noyabrga qadar Qoraqalpog`iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri saylovchilari vakillari bilan o`tkazilgan saylovoldi uchrashuvlarida so`zlagan nutqlari o`rin olgan. – T.:«O`zbekiston», 2017. – B. 488.

3. Т.Адамбаева “Революцияға шекемги Қарақалпақ музыкасы” - Нукус 1976, 12-бет
4. Аюмбетов К. Халық даналығы. Нукус, 1968.
5. Jabborov A. O`zbekiston bastakorlari va musiqashunoslari. – T., 2004
6. Интонация и музыкальный образ. М., 1965
7. Мақсетов Қ. Қарақалпақ жыраў бақсылары – Нукус, 1983.
8. Мақсетов Қ. Каракалпакский эпос. – Ташкент, 1976

